

Ti brojni primjeri dokazuju nam, da u Dalmaciji ima mnogo takvih imenica s nastavkom *-ka*, koje postaju neposredno od kojega mjesnog imena, iako se takve imenice za muški rod tvore nastavkom *-janin*. Sve takve imenice pravilno su napravljene i mogu se tako izgovarati i pisati i u književnom jeziku, naravno sa štokavskim akcentom i s potrebnim štokavskim glasovnim izmjenama. Prema tome pored *Hvaranka*, kako je zabilježeno u spomenutim izdanjima Boranićeva „Pravopisa“, i *Hvarkinja* (t. j. žena iz Hvara), kako je u 16. stoljeću nazvao svoju komediju hrvatski pisac Martin Benetević, može se u književnom jeziku pisati i *Hvârka*, jer Hvarani tu imenicu tako tvore. To vrijedi i za sve ostale imenice ovoga tipa kao *Viška*, *Brâčka*, *Biševka* i druge.

NASTAVA HRVATSKOGA JEZIKA U SREDNJOJ ŠKOLI

Ljudevit Jonke

Uz književnost, novine, radio, publicistiku i nauku škola je jedno od najvažnijih rasadišta pravilnosti književnoga jezika. A upravo u posljednje vrijeme mnogo se govori i piše o nepismenosti naših srednjoškolaca i s tim u vezi o krizi nastave hrvatskoga ili srpskoga jezika u srednjim školama. Kako je to pitanje od velike važnosti i za kulturu našega jezika, a i za pravilan razvoj naše omladine, mislim, da je potrebno i o njemu reći nekoliko riječi u našem časopisu.

Činjenica je, koju nitko ne niječe, da vrlo velik dio naših srednjoškolaca i abiturijenata ne poznaje najosnovnijih pravila pravopisa i gramatike materinskoga jezika. Navođeni su primjeri, koji pokazuju, da je pismenost takvih abiturijenata često upravo skandalozna. Postavljalo se odmah pitanje, koji su uzroci doveli do takva stanja i na koji bi se način mogle ukloniti ove nevolje. Kako i sam poznajem prilike na srednjoj školi, a i na Filozofskom fakultetu, gdje se spremaju nastavnici za srednju školu, htio bih o tom pitanju reći svoja opažanja, koja nemaju drugu svrhu, nego da pomognu pronaći put, kako da se tome zlu učini kraj.

Valja odmah u početku istaći, da naši abiturijenti, koji su u početku prošle školske godine na prijamnim ispitima iznenadili svojim slabim poznavanjem materinskoga jezika, pripadaju još uvijek onoj generaciji, koja u cjelini nije imala redovno školovanje. Ta je generacija polazila osnovnu školu i prva dva razreda gimnazije u vrijeme Drugoga svjetskog rata, kad su škole radile samo djelomično. I to može da ima utjecaj na njezin odnos prema jeziku, pa čak i na poznavanje jezika, jer je poznato, da je vrlo važan period za upoznavanje materinskog jezika upravo osnovna škola i

niži razredi gimnazije. Ako se još uzme u obzir, da u našoj nastavi hrvatskoga jezika i jugoslavenskih književnosti u višim razredima gimnazije nema sistematskog učenja jezika, onda ovo neredovno školovanje zaista može imati i dugotrajnije negativne posljedice, nego što bismo smjeli očekivati.

Ali postavlja se odmah pitanje, hoće li biti bolje s pismenošću generacija, koje nadolaze i kojima je razdoblje neredovnog školovanja sve manje. Isto tako, kakva li će biti pismenost onih generacija, koje će završiti redovno i osnovnu školu i gimnaziju. Ne smijemo naime nikada smetnuti s uma, da se pismenost ne stječe samo u srednjoj, nego i u osnovnoj školi. Ako učitelji osnovnih škola obrate ovom problemu potrebnu pažnju, njihov prinos rješavanju ovoga pitanja može biti neobično važan. Nema sumnje, da to oni u velikom stepenu rade već i sada, ali potrebno je istaći, da nastava materinskog jezika u osnovnoj školi još uvijek nije na onoj visini, na kakvoj bi mogla biti. Središnjim pitanjima naše pismenosti još uvijek se ne obraća dovoljno pažnje. Prebrzo se prelazi i na slobodne sastavke, zadaju se djeci preteški zadaci, a i diktat i pisanje prema pravilnom tekstu prilično se zanemaruju. Svakako, početak sistematske borbe za pismenost potrebno je postaviti već u osnovnu školu.

U višim razredima osmoljetke i u nižim razredima gimnazije ova borba za poznavanje materinskoga jezika treba da postane centralna točka cjelokupne nastave jezika i književnosti. Svaki nastavnik jezika treba da nađe pravilan put, kako da uz praktično poznavanje jezika dađe na lak i pristupačan način i nužna teorijska znanja o jeziku. Pogrešno je shvaćanje, koje postoji kod nekih nastavnika, da je teorijsko poznavanje jezika nepotrebno. Pišući o ovom problemu u knjizi *Český jazyk v přítomnosti* (Prag 1934, str. 84.), češki je slavist prof. Miloš Weingart tvrdio, da su samo ona praktična znanja jezika, koja su produbena teorijskim znanjem, sigurna i trajna. Isto tako, ne smije se nikad zaboraviti, da je poslije restringiranja nastave latinskoga jezika materinski jezik postao polazna točka za učenje stranih jezika, pa je stoga prijeko potrebno, da se upravo u nastavi hrvatskoga jezika dadu učenicima čvrsta znanja o jezičnim kategorijama i gramatičkoj terminologiji. Prema tome sasvim je pogrešno mišljenje, koje dosta često susrećemo, da je nastava materinskog jezika u nižim razredima gimnazije lak posao, koji se može povjeriti odmah ne samo početniku, nego i nestručnjaku. Svaki onaj, koji želi s uspjehom predavati hrvatski jezik u nižim razredima gimnazije, odnosno u višim razredima osmoljetke, mora biti svijestan ne samo važnosti, nego i težine toga posla. Više nego u ijednom drugom predmetu, upravo u nastavi hrvatskoga jezika treba da se stalno osjeća povezanost nastavnih sati, povezanost nastavnoga rada, koji

se u određenom satu samo ograničuje, koncentrira na neki pojedinačni dio grade, ali se uvijek ima pred očima jedinstvenost predmeta, cjelina jezika. Učimo jezik u cjelini, a na pojedinom satu samo jače ističemo neke pojedinosti, koje su sastavni dio velike cjeline. Nije lako pogoditi ni onu skladnu povezanost jezika i književnosti, po kojoj izlazi, da nema zapravo ni posve gramatičkih ni posve književnih sati, nego da je sve to isprepletено jedno s drugim, puno života i zanimljivosti. Valja biti pravi majstor, isto tako stručnjak u jeziku kao i u književnosti, da nastava jezika nikad ne postane dosadna, mučna, cjepidlačka, a da ipak daje solidno znanje i valjane rezultate, da učenik u svako doba nastave bude svijestan, da se ovdje radi o pismenosti, koja mu je potrebna kao svakidašnji kruh.

Golemo značenje u tom nastavnom radu ima i pravilno i primjereno odmjerena privatna lektira, kao i stalne i sistematske jezične vježbe. Učenik mora biti uvjeren, da će nastavnik od zgrade do zgrade zagledavati u njegovu bilježnicu i da mu pri školskim zadaćama ne će opraštati gramatičke pogreške na račun dobra sastavka. Velike su poteškoće, s kojima se bore srednjoškolski nastavnici, ali unatoč svemu bez usvajanja spomenutih načina nema dobrog nastavnika materinskoga jezika, nema uspjeha u postizanju cilja ove nastave. Obilazeći neke srednje škole uvjerio sam se, da je nastava jezika prilično nepovezana i s obzirom na jezik i s obzirom na književnost, da se održavaju dobri pojedinačni sati, koji ipak vise u zraku, da od početka školske godine sve do mjeseca siječnja nastavnik nije ni pregledao učenikovu domaću bilježnicu, a da taj učenik stalno, od prve do posljednje strane, uopće ne priznaje postojanje slova č, nego se služi samo slovom ć. Kod učenika treba da se razvije svijest, koju treba da potiču svi nastavnici, da je on dužan uvijek i u svakoj prilici i govoriti i pisati pravilnim jezikom i u tom se stalno usavršavati. Učenik ne smije osjetiti, da je to samo pojedinačni predmet, nego grada i znanje, koji će mu i u životu biti potrebni na svakom koraku.

Ali dok nastavnici hrvatskoga jezika imaju potrebna pomagala za nastavu svoga predmeta u nižim razredima srednjih škola, dotle za sva četiri viša razreda donedavna uopće nisu postojali nikakvi udžbenici. Viša četiri razreda srednjih škola prebacuju težište nastave sasvim pravilno na književnost, ali pritom se vrlo često dešava, da kod učenika izbljeđuju i teorijska i praktična znanja o jeziku, koji se više sistematski i ne obrađuje. Učenici slušaju predavanje o književnosti, sami aktivno učestvuju u stjecanju književnih znanja, ali nemaju, pune 4 godine, nikakve knjige, koja građu njihova predmeta, književnost, tumači pravilnim jezikom, nemaju ni školskih izdanja potrebne privatne lektire. Izvori za učenje postaju njihove bilješke, koje obiluju pogreškama, i čitanje literature, koja je izdana tko

zna kakvim starijim ili novijim ili pogrešnim pravopisom. Pa ako se još pri školskim zadaćama ne gleda dovoljno strogo na gramatičke pogreške, nego dobar sastavak preteže nad pogreškama u jezičnom izražavanju, onda se zaista može reći, da nije čudo, što u takvim prilikama neki učenici ne stječu potrebnu pismenost, potrebnu okretnost u izražavanju i pisanju matematičkim jezikom. Dokle god u višim razredima gimnazije ne bude potrebnih školskih knjiga i dokle god se u višim razredima ne bude po jedan sat sedmično posvećivao utvrđivanju i proširivanju jezičnoga znanja — ne u pojedinostima i sitnicama, nego u glavnim točkama, o kojima zavisi pismenost, — dotle škola ne će postizati jedan od svojih glavnih zadataka, dotle će i dalje biti nezadovoljstva zbog nepismenosti naših abiturijenata, sve dotle ne će moći ni visoke škole postizati svoje više zadatke.

Dakako, moramo biti svijesni, da se srednja škola bori s velikim poteškoćama materijalne prirode. Nastavnički rad je znatno otežan velikim brojem učenika u odjeljenjima, nedovoljnošću prostorija (vrlo je negativno, što na pr. u Zagrebu mnogi učenici najnižih razreda osnovne škole polaze obuku u vrlo nezgodno vrijeme, zapravo u vrijeme ručka ili kasno podveče), nedovoljnim brojem kvalificiranih nastavnika, preopterećenošću nastavnika, jakim utjecajem ulice na učenike, još uvijek vrlo razvijenim duhom podcjenjivanja kulturnih vrednota, još uvijek teškom borbom za opstanak. Sve se to također vrlo nepovoljno odražava na rad u školi i umanjuje mogućnost njezinih dobrih rezultata. Ako je nastavnik dužan da predaje i po 30—35 sati sedmično, tada ne mogu biti na visini ni njegovi sati ni njegovi uspjesi, jer to više nije pedagoški rad, nego velikim dijelom kulučenje. To je jasno svakomu, tko zna, koliko koncentriranosti i napora traži savjestan pedagoški rad. Stoga je potrebno i u ovom pogledu popravljati sve, što se daje. Samo paralelnim popravljanjem ovih dvaju faktora moći će škola dati one rezultate, koje s pravom od nje očekuje naša narodna i državna zajednica. Samo tako će škola moći da izvrši svoj važni zadatak u području kulture jezika. Bez toga hramanje će se produživati unedogled.

Ako se dakle zapitamo, koji su uzročnici ili krivci spomenutoj nepismenosti naših srednjoškolaca i abiturijenata, onda nam je jasno, da to nisu samo srednjoškolci i abiturijenti, samo osnovna ili samo srednja škola, samo materijalne poteškoće, samo duh vremena nepovoljan za humanističke nauke, nego da je to zbir mnogobrojnih faktora, protiv kojih je potrebna sistematska, svestrana i uporna borba. Samo sistematskom, svestranom i upornom borbom postići će se uspjesi u ovoj vrlo važnoj grani narodne kulture. I to ne u naporu jedne ili dviju godina, nego u nastojanju dužeg vremenskog perioda.

PITANJA I ODGOVORI

SLOVENSKI I SLOVENAČKI

U posljednje vrijeme neki za ono, što pripada Slovincima, pišu da je slovenačko, a drugi da je slovensko. Koji je pridjev bolji?

Za nas je ono, što pripada Slovincima, *slovensko*. Mi smo taj pridjev primili od samih Slovenaca, koji su nam susjedi i koji svoj jezik zovu *slovenskim* jezikom, svoje nošnje *slovenskim* nošnjama i koji, napokon, svojega poročevalca (svoj vjesnik) zovu »Slovenskim poročevalcem«.

Srbi, koji nisu u neposrednom susjedstvu sa Slovincima, stvorili su pridjev od imena Slovenac, pa *slovenačkim* zovu sve ono, što mi zovemo *slovenskim*. Slično smo i mi učinili sa Slovacima, koji svoj jezik također zovu *slovenskim* (slovenskim), a nisu nam neposredni susjedi: i mi smo od imena Slovak načinili pridjev *slovački*, pa jezik Slovakâ zovemo *slovačkim*, a njihovu Maticu, koju oni zovu Matica slovenská, zovemo Maticom Slovačkom.

Kod Srba se pridjev *slovenski* upotrebljava u onom značenju, koje kod nas ima pridjev *slavenski*, pa treba koju reći i o tome.

Stari Slaveni zvali su svoj narod *Slovène* (čit. Slovjene) i svoj jezik *językъ slověnskъ* (čit. jeⁿzyk' slovjensk'). Srbi su zadržali taj naziv, pa te riječi u svojem ekavskom i pomlađenom gramatičkom obliku pišu i govore *Sloveni*, slovenski. Prirodno je, prema tome, kada su već imali taj naziv, da su za ono, što je pripadalo Slovincima, morali izvesti pridjev od toga imena i da su tako stvorili oblik *slovenački*.

Kod nas su, pošto se pridjev *slovenski*, koji se upotrebljavao u našoj staroj književnosti, osjećao kao ikavizam, i pošto je pridjev *slovenski* označivao ono, što pripada Slovincima, uvedeni oblici *Slaveni*

i *slavenski* (s osnovnim a, koje se u toj riječi nalazi u latinskom i u ruskom jeziku i u zapadnoevropskim jezicima). Odatle Kukuljević i drugi ilirci svoju političku i kulturnu orijentaciju zovu *slavenskom* i *jugoslavenskom*, i odatle je, na kraju, došlo do toga, da se i naša država danas zove Jugoslavija.

Postavlja se pitanje, ne bi li se to dalo izjednačiti, jer je neprilično, da u stvarima, koje su važne i o kojima se kod nas često piše, ista riječ kod jednih znači jedno, a kod drugih drugo. Međutim, tu ima teškoća. Za nas bi bilo neprilično, da pridjevu *slovenski* proširimo značenje na sve, što je *slavensko*, jer bismo se tako — pošto dosta Slovenaca živi u našoj sredini i pošto smo i inače s njima usko vezani — lako izvirgavali nesporazumcima, koji bi mogli biti neugodni. Osim toga, oblike sa a podržavaju i svi strani jezici, a i svi naši istaknutiji pisci od Šenoe, Đalskoga, Leskovara i Kranjčevića do Nazora i Tina Ujevića pisali su tako. Zato ne bi bilo lako mijenjati nešto, što je već steklo građanska prava, i na njegovo mjesto uvoditi nešto, što bi bila novost, koja bi mogla uzrokovati nesporazumke i smetnje u govornom jeziku i saobraćanju.*

S druge strane, čini se, da ni Srbi ne bi imali mnogo volje da se odreknu onih oblika, na koje su u svojoj književnosti navikli, tako da će se morati prepustiti vremenu, da ono i u tom pitanju kaže odlučnu riječ.

Da bi se stvorio prijelaz, koji bi izmirivao obje strane, počeo se kod nas u posljednje vrijeme uvoditi knjiški oblik *Slojeni*, *slovenski*, koji bi kao jekavska varijanta ekavskoga *Sloveni*, *slovenski* imao nadomjestiti dosadašnje *Slaveni*, *slavenski*. Nema sumnje, da *slovenski* nije isto što *slovenski* i da takav oblik otklanja mogućnost nesporazumaka, do

* Sami Slovenci za ono, što je slavensko, imaju pridjev *slovenski*.